

ויתכן לפרש בזה את מאמר חז"ל (ויק"ר פ"א יג): "מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העולם וכו', אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בחצי דבור, כמו שנאמר ויקר אלקים אל בלעם, אבל נביאי ישראל בדיבור שלם, כמו שנאמר ויקרא אל משה", יעו"ש.

ויש לומר, שנביאי ישראל משיגים ע"י הדבור את השלימות הראויה, ונדבקים בהש"ת, כביכול, לא כן נביאי אומות העולם אין להם אלא חצי דיבור, ר"ל רק ציווי ד' נמסר להם, אבל אינם נדבקים בו, כביכול, ונשארים בשפלותם כשהיו. וזהו לשון "ויקר" - דרך מקרה וארעיות שאין לו קשר לעצמיותם, וכפירוש הכללי יקר ה"ל.

"אכילו ביעתא בכתחא לא עשיתי א"ל בנקל רביה"

מאמר סא

תשל"ב

פרשת שמיי

מורה הלכה בפני רבו

כבוד הרב

איתא בגמ' עירובין (סג א): "לא מתו בני אהרן עד שהורו הלכה בפני משה רבן וכו', ותלמיד אחד היה לו לר' אליעזר שהורה הלכה בפניו, א"ל ר"א לאימא שלום אשתו, תמיה אני אם יוציא זה שנתו, ולא הוציא שנתו, א"ל נביא אתה, אמר לה לא נביא אני ולא בן נביא, אלא כך מקובלני, כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה". ויש לנו להתבונן בחומר העיון של מורה הלכה בפני רבו, כי אם אמנם יש כאן פגיעה בכבוד הרב, אך מה טעם ענוש הוא בעונש חמור של מיתה. ולא עוד אלא משמע מעובדא הנ"ל שאין ראוי לרב למחול לתלמידיו על כך, שהרי ידע ר' אליעזר שתלמיד זה הורה הלכה וסופו ליענש בעונש מיתה, ולא מחל לו, וצריך להבין הטעם בזה. ועוד קשה, שהרי אמרו ז"ל (שבת קמט ב): "כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה, וא"כ מן הראוי היה שימחל לו כדי שלא יהיה בכלל מי שחבירו נענש על ידו.

וכענין זה מצינו עוד ברשב"י ור' אלעזר ברבי יוסי שהיו מהלכים בדרך, "נשאלה שאלה לפניהם וכו' עיקם ר"א בר"י את פיו ואמר וכו', אמר לו רשב"י וכו' אל יחזור הבן אצל אביו" (מעילה יז ב), ופירש"י שענשו רשב"י משום שהיה מורה הלכה בפני רבו, יעו"ש. והדבר תימה למה לא מחל לו כדי שלא יהא בכלל מי שנענש חבירו על ידו.

אכן נראה, שאין חומר העיון של מורה הלכה בפני רבו משום הפגיעה בכבוד רבו, שהרי אמרו חז"ל (עירובין סג א): כל דמותיב מילה קמיה רביה [משיב דבר, מורה הלכה, רש"י] אזיל לשאול בלא ולד, שנאמר (במדבר יא כח) "ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלאם", וכתוב (דה"א י כז) נון בנו, יהושע בנו [ובתר יהושע לא חשיב בן, רש"י], יעו"ש. והרי מה שאמר יהושע "אדוני משה כלאם" לא אמר אלא מחמת קנאת כבוד רבו, (רש"י שם) ואעפ"כ נחשב מורה הלכה בפני רבו, ונענש על כך בעונש חמור של "הולך לשאול בלא ולד". הרי ששייך חומר הענין של מורה הלכה בפני רבו גם באופן שהוא עושה כן משום קנאתו לכבוד רבו.

ונראה בביאור הענין, על פי מה שאמרו בגמ' חגיגה (יד א): "כי אתי רב דימי אמר, י"ח קללות קילל ישעיה את ישראל [נתבא עליהם י"ח פורענויות, רש"י], ולא נתקרה דעתו, עד שאמר להם המקרא הזה (ישעיהו ג ה) "ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד". ועיי"ש בגמ' שבכלל י"ח הקללות כלולות גם הקללות שלא ימצאו בישראל בעלי מקרא משנה ותלמוד, ולא בעלי אגדה ושמעיות, ולא מי שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה, ולא דיין שדן דין אמת לאמתו, ולא נביא ולא מלך, ולא מי שראוי לישב בישיבה [שנוטלים ממנו עצה בכל דבר חכמה, רש"י], ובכל אלו עדיין לא נתקרה דעתו. ושמעתי ממו"ר זצוק"ל שהכוונה במה ש"לא נתקרה דעתו" היא שעדיין אין זה המצב הגרוע ביותר, עדיין קיים איזה "ערך" בישראל ונשאר "משהו", ורק כשאמר להם: "ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד" נתקרה דעתו, שזהו המצב הגרוע והנורא ביותר שאין גרוע הימנו, שכיון שירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד שוב אין לכלל ישראל מאומה ח"ו.

ואמרו חז"ל (ויק"ר פ"א ח): "אמר ר"ע נמשלו ישראל לעוף, מה העוף הזה אינו פורח בלא כנפיים, כך ישראל אינם יכולים לעשות כלום חוץ לזקניהם". ובביאור הדברים נראה, שבא לומר שאע"פ שאומות העולם יכולים לעשות את כל אשר הם עושים בלא זקנים, ישראל אינם כן, שאין יכולים לעשות כלום בלא זקניהם. וכשם שהעוף אינו יכול להתקיים ולא לעשות כלום בלא כנפיים, אף ששאר בעלי חיים מתקיימים ועושים הכל בלא כנפיים, נמצא שמעלתו שהיא הכנפיים היא עצם קיומו, כך גם בעניינינו, אומות העולם מתקיימים בלא זקנים, אבל ישראל שיש להם מעלה של "זקנים", מעלה זו היא עצם קיומם, שבלא "זקנים" לא זו בלבד שאיבדו את מעלתם על שאר האומות אלא גרועים הם מאומות העולם, ואינם יכולים לעשות מאומה.

ומעלת ה"זקנים" קיימת רק אם ישראל כפופים ונשמעים לזקנים ונוהגים בהם כבוד, וזוהי הקללה הקשה של "ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד", שבמצב כזה אין בכח הזקנים להועיל מאומה, כיון שבטלה ח"ו השפעתם, ובלא זקנים אין ישראל יכולים לעשות דבר.

ונראה, שמשום כך חמור הוא עונשו של המורה הלכה בפני רבו, שאינו משום כבוד הרב בלבד, אלא שהוא מבטל את מעלת ה"זקנים" שיש לכלל ישראל, שרק כשישראל נשמעים לזקנים, נחשב שיש להם זקנים, אבל כשכל אחד מורה הלכה לעצמו, בטל כח השפעת הרב, ועי"כ מאבדים כלל ישראל את זקניהם, ויבואו לידי "ירהבו הגער בזקן והנקלה בנכבד". ולכן אין לו לרב למחול למי שהורה הלכה בפניו, כיון שאין העונש משום כבודו, אלא משום קיום כלל ישראל. [ואפשר, שאף אינו יכול למחול על כך, ומה שכתבו תוס' (כתובות ס ב) שאם הרב מוחל על כבודו מותר להורות הלכה בפניו, היינו כשמחל לפני כן ונתן לו רשות, שבה אינו מבטל את מעלת הזקנים].

ויתכן שמשום כך אף אין הרב בכלל מי שחבירו נענש על ידו, שהרי לא משום כבוד עצמו הוא נענש, אלא משום קיום כלל ישראל, וכמו שנתבאר.

*

ויתכן עוד, שלא רק לענין מורה הלכה בפני רבו הדברים אמורים, אלא אף לענין כבוד הרב ומוראו, שהם מן הדברים החמורים ביותר, שכן שנינו: "ומורא רבך כמורא שמים" (אבות פ"ד מ"ב), ועוד שנינו: "והוי מתחמם באורן של תלמידי חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה, שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף" (שם פ"ב מ"י).

ובפסחים (סה ב) תנן: "אלו דברים בפסח דוחין את השבת וכו' הרכבתו והבאתו מחוץ לתחום וחתיכת יבלתו אין דוחים את השבת, ר' אליעזר אומר דוחין וכו', א"ל ר"ע וכו' מה אם הזאה שהיא משום שבות אינה דוחה את השבת, שחיטה שהיא משום מלאכה אינו דין שלא תדחה וכו'", ואיתא בגמ' שם (סט א): "תניא, א"ל ר' אליעזר בשחיטה השבתני [דבר שחוק וגחון שאמרת וכו' שחיטה לא כ"ש שלא תדחה וכו', ויודע היית שאין זה ק"ו, רש"י] בשחיטה תהא מיתתו". וכן הוה שנהרג ר' עקיבא במיתה משונה, ולא עמדו לו כל זכויותיו, שכיון שנפגע כבוד רבו על ידו נתחייב מיתה. והדבר מפליא ביותר, שהרי אמרו בגמ' שם שר' אליעזר הוא שלימד את ר"ע שאין הזאה דוחה את השבת, אלא ששכח תלמודו ובא ר"ע להזכירו, ולא אמר לו בפירוש, שסבר לאו אורח ארעא [שאין דרך ת"ח לומר לרבו שכחת מה שלמדתי, ר"ח]. הרי שחשש ר"ע לכבוד רבו ביותר, ומשום כך נמנע מלומר לר"א רבו בפירוש ששכח, ובא עליו בעקיפין כדי שיזכר, ומ"מ נענש על כך בעונש חמור של מיתה משונה, אף שהיתה כוונתו להדר בכבוד רבו, כיון שמ"מ נפגע כבוד ר"א על ידו. והרי לך עד כמה חמור הוא כבוד הרב ומוראו.

ולפי מה שנתבאר יש לומר שעניינו של כבוד הרב והחומר בעונש הפוגע בכבודו, אינו רק מחמת כבוד הרב כשלעצמו, אלא גם הוא עיקרו משום שהפגיעה גורמת לביטול כח השפעת הרב בישראל, שכשישראל אינם שומרים ונזהרים בכבוד

חכמיהם וזקניהם, הרי זה כאילו אין להם חכמים וזקנים כלל, שכל מעלת קיומם הוא אך ורק כשנשמעים להם ונזהרים בכבודם.

ותתיישב בזה התמיהה שבענין, הרי ר' אליעזר בודאי ידע והכיר את מעלת ר"ע תלמידו, ובודאי דנו לכך זכות, וא"כ למה לא מחל לו לר"ע להצילו מן העונש החמור הזה. ולהאמור, אין לו לרב למחול על הפגיעה בכבודו, משום שכל קיום כלל ישראל מוטל בסכנה ח"ו על ידי הפגיעה בכבודו של הרב.

וכענין זה מצינו בגמ' ב"מ (פד א): "אמר ליה, [ריש לקיש לר' יוחנן] ומאי אהני ל, התם רבי קרו לי [רבן של ליסטים וראש להן הייתי, רש"י], הכא רבי קרו לי וכו', חלש דעתיה דר' יוחנן, חלש ריש לקיש, אתאי אחתיה [דרבי יוחנן, אשתו של ריש לקיש, רש"י] קא בכיא, אמרה ליה עשה בשביל בני, אמר לה "עזבה יתומיק אני אחיה", עשה בשביל אלמנותי, אמר לה "ואלמנותיך עלי תבטחי", נח נפשיה דריש לקיש. והדברים מתמיהים, אף שנתחייב ריש לקיש בעונש מיתה על שגרם חלישות הדעת לרבי יוחנן, מ"מ אם ריש לקיש חטא, אשתו ובניו מה חטאו, והיה לו למחול לריש לקיש ולהתפלל עליו שלא ימות.

והנה, כשנתבונן בדבר יקשה לנו יותר, דאמרין התם, "והוה קא מצטער ר' יוחנן בתריה טובא [מתחרט על שהמיתו, שלא היה מוצא תלמיד ותיק כמותו, רש"י], וכו', הוה קא אזיל וקרע מאניה, וקא בכי ואמר היכא את בר לקישא, היכא את בר לקישא, והוה קא צוח עד דשף דעתיה מיניה, [נעקרה דעתו ממנו ונשתטה, רש"י], בעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה". ולכאורה קשה, מפני מה לא ביקשו עליו רחמים שיתרפא. וביארנו במקום אחר [מאמר מ] שאם היה מתרפא, היתה דעתו נעקרת ממנו שוב מחמת רוב צערו ועוצם יגונו על שאיבד את תלמידו הותיק, ועל ההעדר של ה"רווחא שמעתתא" שהיתה לו על ידו, ומשום כך לא התפללו עליו שיתרפא.

והדברים מפליאים, שהרי מצינו לו לר' יוחנן שאמר: "דין גרמא דעשיראה ביר" (ברכות ה ב), ופירש רש"י שהיו לו עשרה בנים ומתו, וצר ר' יוחנן עצם פחות מכשעורה בסודרו מבנו העשירי, יעו"ש, ועיי"ש בתוס' שכתבו שהיה רגיל לנחם אחרים בכך, הרי שכל כך רבו ועצמו במאד מאד כוחות נפשו של ר' יוחנן, עד שהיה בכוחו לסבול ולהבליג על צער מיתת עשרת בניו, ולא עוד אלא שהיה משפיע מכוחו זה לאחרים, והיה נושא עמו תמיד עצם של בנו העשירי כדי לנחם אחרים בכך, בהראותו בפניהם עד היכן מגיע כח האדם בנשיאת סבלו, ומ"מ כשנעדר ממנו ה"רווחא שמעתתא", לא היה בכוחו לסבול סבל זה ונצטער כל כך עד ששף דעתו מיניה.

וכל זאת משום שסבל וצער זה על איבוד "רווחא שמעתתא" גדול הוא יותר, שהרי כתב הרמב"ם (רוצה פ"ז ה"א): "תלמיד שגלה לעיר מקלט מגלין רבו עמו

שנאמר (דברים ד מב) וחי, עשה לו כדי שיחיה, וחיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד תורה כמיתה חשובין, וכן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו, והרי שחיי הרב בלא ישיבתו ותלמידיו כמיתה הם חשובים.

וכיון שכן תגדל השאלה, מפני מה לא מחל ר' יוחנן לר"ל קודם לכן כדי שלא יענש בעונש חמור של מיתה, שהרי הוא ידע את מעלתו שאין מצוי תלמיד ותיק כמותו [ואף שכתב רש"י שנתחרט על שהמיתו, מ"מ מעיקרא מאי קסבר]. ומוכח מזה שאין לו לרב למחול על הפגיעה בכבודו, וכמו שנתבאר.

ובגמ' גיטין (נו א), כשרצה ר' יוחנן בן זכאי לצאת אל מחנה רומי, עשה את עצמו כמות והוציאוהו תלמידיו בארון, וכשבאו לפתח העיר רצו הבריונים לדקרו ברמחים שמא מערימים הם, אמר להם אבא סיקרא ראש דהני בריוני, "יאמרו רבן דקרו", רצו לדחפו, אמר להם אבא סיקרא "יאמרו רבן דחפו", הרי לנו עד כמה הקפידו אפילו הני בריוני על כבוד רבם, שהרי כל מה שרצו לדקרו או לדחפו הוא משום שחששו שמא הערמה היא, ואם כן לדעתם היה בזה פיקוח נפש אם יצא אל מחנה האויבים, ומ"מ נמנעו מלברר את הדבר, כדי שלא יאמרו "רבם דקרו", "רבם דחפו". עד כדי כך חמור היה בישראל כבוד הרב ומוראו.

ודבר זה הוא אסון דורנו, דור שאין הקטנים נשמעים לגדולים, וכל אחד מורה הלכה לעצמו, וכמו שכתב במסילת ישרים (פ"א): "כל אלה תולדות הגאווה המשיבה חכמים אחור ודעתם מסכלת, מסירה לב ראשי החכמה, ואף כי תלמידים שלא שימשו כל צרכם שכמעט שנפקחו עיניהם, כבר חכמי החכמים שוים להם בלבם". ונתקיימה ר"ל בנו קללת ישעיה: "ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד", ואף מה שהני בריוני בתקופת חז"ל הבינו עד כדי מסירות נפש, נתרופף בדורנו.

ואמרו בגמ' יומא (נג א): "וכן תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך אלא מצד פניו והולך, וכו', רבא כד הוה מיפטר מרב יוסף הוה אזיל לאחוריה עד דמגנן כרעיה ומתווסן אסקופתא [הלך לאחוריו עד שגנפו רגליו ונעשה שלולית דם על האסקופה], אמרו ליה לרב יוסף הכי עבד רבא [שהוא היה מאור עינים ואינו מכיר בדבר, רש"י], אמר ליה יהא רעוא דתירום רישך אכולה כרכא [תהיה ראש ישיבת הכרך, רש"י]. החידוש שנלמד מהנהגתו של רבא הוא שהתלמיד חייב ב"כבוד רבו" גם כשאין הרב רואה. וממה שזכה בעבור זה לברכתו של רב יוסף דתירום רישך אכולה כרכא, למדנו שהנזהר כראוי בענין זה של כבוד רבו הוא הראוי לברכה ולא יצטלא של ראש ישיבה.

ואמרו ז"ל (ויק"ר פ"א ח): "תני רשב"י אף לעתיד לבוא הקב"ה חולק כבוד לזקנים, ה"ד (ישעיהו כד כג): "וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ד' וגו'", וכתוב (שם) "ונגד זקניו כבוד". והנה בגמ' פסחים (סח א) אמרו: "רב חסדא רמי, כתיב

וחפרה הלבנה ובושה החמה, וכתוב (ישעיהו ל כו) והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, לא קשיא, כאן לעולם הבא [וחפרה הלבנה ובושה החמה, שלא יהא בעולם אלא זיו זוהר ומראה שכינה, רש"י], כאן לימות המשיח" [יהיה אור הלבנה כאור החמה, רש"י], וברש"י שם כתב: "ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים, שבעתיים הן ארבעים ותשע וכתוב כאור שבעת הימים, ארבעים ותשע כאור שבעת הימים של עכשיו, נמצא עודף על אור של עכשיו ג' מאות וארבעים ושלושה". ועל אור יקרות זה כתיב "ובושה החמה", מפני אור זיו שכינת ד'. ובשעת אור גדול זה והשפעת זיו זוהר שכינה, עדיין הקב"ה חולק כבוד לזקנים, והיינו שגם בשעה זו יהיה קיום ישראל תלוי בזקניהם, ועל ידי מעלת ה"זקנים" תבוא השפעת שפע הזיו והזוהר לישראל, ולכן גם בשעה זו שלא יהיה בעולם אלא זיו זוהר ומראה שכינה, יהיה "ונגד זקניו כבוד".

[מלך: שיהא מלך -
הוא ח"מ ע"כ שיהא מלך
ואם שיהא מלך]

תשל"ב

פרשת שמע

מאמר סב

עבירה לשמה

איתא בגמ' יבמות (מז א): "ת"ר גר שבא להתגייר וכו' ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות וכו'". ופירש המאירי ז"ל: "ויראה הטעם בקלות, מפני שעובדי האלילים אין להם בדרכי דתיהם ועבודת אליליהם מצות יתירות וכשישמע מצות יתירות שלנו והקלות שבהם, יאמר בלבו כמה דקדוקים הם מדקדקים ללא צורך, ויחזור בו".

ובביאור דבריו נראה, כי גם הגויים בדרכי דתם יש להם "מצוות חמורות", כל אומה וסייגיה, אבל "מצוות קלות" אין להם, לחיי היום יום שלהם אין שום שייכות עם דתם ואלוהיהם, והרי הם "בני חורין" לעשות כרצונם ולעומתם, איש ישראל מוקף ב"מצוות קלות" מרגע קומו ועד שכבו, על כל פרט ועל כל תנועה יש הלכה בשו"ע, מלבישת הבגדים וכל הנהגת הבוקר עד השכיבה, וכן על כל דיבור וכל מעשה, ובהלכות דרך ארץ בלבד יש שתי מסכתות. האדם מישראל אינו "בן חורין" אלא כולו "עבד" לקונו, "המצוות הקלות" מקיפות את כל חייו, ועל ידיהם הרי הוא "עבד". לא כן העכו"ם הרי הוא "בן חורין", והמושג "מצוות קלות" אינו בתפיסתו. על כן צריכים להודיע לזה שבא להתגייר מקצת מצוות קלות למען ידע את אשר לפניו, מעתה עליו להיות "עבד" לבוראו, ואף אם נתרצה למצוות החמורות עדיין יתכן שימנע מלהתגייר מחמת המצוות הקלות המשעבדות אותו בכל הליכותיו.